

УДК 711.168

Є. Г. Казакова

*аспірант КНУБА, архітектурний факультет,
кафедра Інформаційних технологій в архітектурі*

ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АНСАМБЛІВ РИНКОВИХ ПЛОЩ

Анотація: в роботі проведено аналіз етапів формування та розвитку ансамблів ринкових площ. Проведено порівняльний аналіз розвитку ансамблів ринкових площ європейських міст та малих міст Західної України.

Ключові слова: ринкова площа, реконструкція, реставрація, збереження, формотворення, ансамбль.

В усі історичні періоди проблема організації відкритих міських просторів не втрачала своєї актуальності. Вже з появою давніх поселень виникла необхідність у ділянках, які слугували місцем для громадської діяльності. Поступове зростання міст призвело до посилення значення цих територій: з'явилися спеціалізовані площі для культових споруд або торгівлі. З часом міська структура ускладнювалась, однак до кінця XIX ст. вулиці та площі залишалися її основними формотворчими елементами.

Силуети багатьох історичних міст із головними архітектурними домінантами – культовими спорудами сформувалися у період 11-13 століття, який прийнято називати бюргерським. Поширення (починаючи з 13 століття) на території Східної і Північної Європи магдебурзького права сприяло впровадженню в плановий розвиток міського організму архітектурного елементу – ринкової площі з будинком Ратуші – символом бюргерського міста, та собору. Храм (в окремих випадках, при наявності декількох концесій, – храми) – центр духовної і культурної діяльності; Ратуша – центр громадського управління, адміністрація; наземний простір площі – торгівля. Три основні громадські функції, властиві міській життєдіяльності того часу, формують громадські центри міст до дійсного часу. У період середньовіччя Європа утворила своєрідну модель архітектурно-просторової композиції міста з багаторівневою системою сприйняття, емоційно-естетично насиченим архітектурним середовищем. Як правило, центром композицій Ринкових площ являється міська Ратуша (в окремих випадках у центрі площі розміщався собор).

Периметр площі замикала щільна стрічкова забудова з переважною житловою функцією. Планування міста складалось з центральної ринкової площі, прилеглих до неї кварталів житлової забудови та оборонних мурів. В

міській структурі відновлюється сітчаста планувальна схема, характер розпланування міста набуває ознак регулярного. Архітектурні ансамблі міст східної Європи відрізнялись вільним плануванням, центром архітектурної композиції виступала споруда храму. Навколо храму розміщались княжі палати, дитинець, який був оточений житловими спорудами княжої дружини та посадського люду. Необхідність зведення оборонних мурів призводить до оптимізації геометричних форм меж міст, що прагнуть до форми кола. Розміщення оборонних мурів обумовило в майбутньому трасування кільцевих міських магістралей. Приклади організації Ринкової площі великих і малих європейських міст, демонструють традиції формування громадського центру міста, керованого положеннями Магдебурзького права, що існувала протягом тривалого періоду від 13 до 19 століття нашої ери. Випрацьовується стійкі до змін морфотипи, наприклад, споруд Ратуші, які проіснували від періоду середньовіччя по 20 століття. Останній з відомих випадків застосування подібного морфотипу, наведений Б.Посацьким [3] належить до 1980-1990 років місто Зельоне Взгужа, Польща.

Планувальні, об'ємно-просторові та функціональні характеристики ринкового ансамблю відрізнялися від соборної площі: головне місце займає ратуша, а не собор, розташовується ратуша збоку, на відміну від собору, головний фасад ратуші виходив на площу, що давало можливість більш повно сприймати ансамбль ринкової площі [1].

Зазвичай композиція ринкових площ в західно-європейських містах (ринкова площа в Таліні (Естонія) [4], Шидлуві (Польща) [5], Любавці (Польща) [6]) була така, що великий відкритий простір знаходився перед ратушею, як правило правильної прямокутної форми, призначений для торгівлі і громадських зборів. Спочатку цей простір залишався вільним, але надалі тут були розміщені міські ваги, криниця, а потім покриті торгові приміщення, з часом перетворені в пасажі [7]. З усіх боків територія ринку відгороджувалася міською забудовою, на відміну від ансамблів античності [8]. У такий спосіб фонова забудова цілком композиційно залежала від домінанти, чого не було в ансамблях античності. Трьох-чотирьохповерхова фонова забудова являла собою житлові будинки ремісників і торговців із майстернями і магазинами на першому поверсі.

Під час розвитку та зростання міст, простір площі функціонально починає поділятися на громадську функцію та ринкову.

Подібно західноєвропейським середньовічним містам староруські міста також мали чіткий функціональний розподіл загальноміської структури. Громадське життя концентрувалось в городищі - верхньому місті, а торгівля відбувалася на торговій площі, розташованій в торгових кварталах нижнього

міста. В Давньоруських містах головним композиційним центром було городище із собором. Другим за значимістю був Храмний ансамбль з нерегулярною забудовою, фоновою забудовою було 1-2 поверхове житло. На ринковому ансамблі головною будівлею була ринкова церква, фоновою забудовою – житло ремісників (1, 1,5, 2х поверхове) [1].

Середньовічні ансамблі українських ринкових площ також значно відрізнялися від західноєвропейських ринкових ансамблів цього періоду. Вони мали менш регулярний план і менш щільну забудову (вплив староруської архітектури). Центром композиції була ринкова церква [9]. Фонова забудова - житло торговців і ремісників із магазинами і майстернями, була одно-двоповерхова. Українські ансамблі ринкових площ одержали склад споруд, подібний до західноєвропейського середньовічного складу, дещо пізніше, в XV-XVI століттях [9]. Але на відміну від західноєвропейських ринкових ансамблів в них, як і колись, була присутня культова споруда - церква. Прикладом може бути ринковий ансамбль в Олиці з храмом Св.Трійці, стара торгова площа з церквою Св.Миколи в Тереховлі.

В цей період торгівля активно розвивалася, ринкова площа відігравала все більш важливу функцію в житті міста. На торгових площах концентрувалося життя міста. На ринкових площах проходило по 3-4 ярмарки на рік [10]. Такий активний розвиток торгової функції вів до процвітання та швидкого розвитку міст.

Упорядкованість і чіткість композиції західноєвропейських ансамблів епохи Відродження вплинули і на об'ємно-планувальне рішення ансамблів українських міст. З'являються проекти «ідеальних міст», які в той час набувають неабиякого поширення. Форми замків та оборонних споруд стають правильними, прямолінійними. Прийняття магдебурзького права покликало за собою такі зміни, як регулярне планування, забудова стає більш щільною, на площі переважає торговельна та суспільна функції. Особливо добре це можна спостерігати на прикладах створення ідеальної планувальної системи міст (Броди), геометрично правильної форми планів палацевих і замкових комплексів в Олиці, Збаражі, Підгірцях.

У міських ансамблях храмних площ подібна регулярність проявилася менше через сильні місцеві традиції до вільних мальовничих композицій. До пам'яток цього періоду варто віднести ансамбль Миколаївської церкви і монастирський комплекс Кармеліток в Тереховлі, Петропавлівський костіол в Олиці.

Подібно західноєвропейським ринковим ансамблям відбуваються зміни й в рішенні ансамблів ринкових площ у містах Західної України: Жовкві, Олиці. Бурхливе зростання виробництва і торгівлі, розквіт культури і громадянської

самосвідомості призвели до функціонального збагачення ринкових ансамблів. Площа стає потужним громадським центром. Це можна простежити по призначенню розміщених на ній будинків. На площі поруч із ратушею часто з'являється магістрат, що включає приміщення всіх міських служб управління: суду, охорони, в'язниці, залів засідань. У загальній композиції ансамбля будинку магістрату приділялося центральне місце. Поруч із ним розташовувалися торгові споруди. Вони теж доповнилися новими будівлями торгових рядів. Таким чином, незважаючи на перевагу в ансамблі ринкової площі громадської функції, вона як і раніше залишається місцем торгу. Ця багатофункціональність відрізняє ансамблі і швидкого розвитку міст цього регіону.

Таким чином, в період Відродження посилилось значення ринкових ансамблів у загальноміській структурі для західноукраїнських міст. Ансамбль став центром функціональної діяльності всього міста. Тут сконцентрувалися всі основні міські споруди. Розвиток цього ансамблю, поява в ньому нових споруд із новими функціями стає основою для розвитку цих нових функцій у місті [1].

Період класицизму приніс свої зміни і доповнення в планувальне й об'ємно-просторове рішення міських ансамблів. В цей час архітектура України знаходилася під сильним впливом російської архітектури, і разом із нею пройшла всі етапи встановлення і розвитку нового стилю [9].

Відкритість композицій призвела до розширення меж окремих ансамблів. До ансамблю площі приєдналася вулиця і склала з ним єдине ціле [9]. Обриси площі стали правильними, зникла різнохарактерність її забудови. І якщо в містах Західної Європи площа в XVI-XVII століттях мала регулярну забудову, то українські ансамблі її одержали лише в період класицизму [9].

Виникає новий для європейської архітектури тип архітектурного ансамблю – політичні резиденції, з поєднанням житлових, адміністративних та обслуговуючих функцій та значних рекреаційних територій. Місце розташування об'єкту, презентація (стилістика) фасаду, об'єми приміщень, їхня площа, поверховість споруди, обстановка, меблі й оздоблення приміщень – складові елементи архітектурного образу, що представляють багаторівневі системи пізнання й засвоєння міського середовища. Королівські, царські резиденції знаходять місце розташування поза зоною житлової міської забудови.

Бурхливий розквіт громадських споруд, що почався в XVIII - XIX століттях, призвів на початку XX століття до поступового витиснення житлових споруд із ансамблю торгової площі. Такий підхід до забудови став причиною збідніння ринкових ансамблів [1].

Список літератури

1. Лещенко Н. А. дисертація на тему «Принципи реконструкції архітектурних споруд історичних ансамблів малих міст Західної України», 2000.
2. Лещенко Н. А. Принципи реконструкції архітектурних споруд історичних ансамблів малих міст Західної України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. 18.00.02 / КНУБА – К.: 2000.
3. Ладан Т. М. Принципи архітектурно-планувальних рішень житлових будинків 30-х років ХХ ст. в м. Києві та їх використання в сучасній практиці проектування. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури. 18.00.02 / КНУБА – К.: 2002.
4. Бачинська Л. Г. Архітектура житла. -К.: Грамота, 2004.-406с.
5. Савйовский В. В., Болотских О. Н. Ремонт и реконструкция гражданских зданий.-Х.: ВАТЕРПАС,1999-287с.
6. Станькова Я., Пехар И. Тысячелетнее развитие архитектуры: Пер. с чешского Иванова В. К. Под ред. Глазычева В. Л. – М.: Стройиздат. - 296с.
7. Всеобщая история архитектуры, ВИА, 12 т. – М.: Стройиздат. 1970 -76.
8. Памятники архитектуры в дореволюционной России: очерки архитектурной реставрации / Под общ. ред. доктора архитектуры Щенкова А. С. –М.: ТЕРРА – Книжный клуб, 2002. -528с.
9. Восстановление памятников культуры. Проблемы реставрации / Предисл. и общ. ред. Д. С. Лихачева. – М.: Искусство, 1981- 232с.
10. Ісаєвич Я. Д., Мартинюк А. І Володимир-Волинський: Іст.-краєзнав.нарис. – Львів: Каменяр, 1988. – 70с.

Аннотация

В работе проведен анализ этапов формирования и развития ансамблей рыночных площадей. Выполнен сравнительный анализ развития ансамблей рыночных площадей европейских городов и малых городов Западной Украины.

Ключевые слова: рыночная площадь, реконструкция, реставрация, сохранение, формообразование, ансамбль.

Annotation

The paper analyzes the stages of creation and development of the marketplaces ensembles. Was done comparative analysis of the development of marketplaces ensembles of European cities and towns of Western Ukraine.

Key words: market square, reconstruction, restavration, conservation, shaping, ensemble.